

התמודדות עם האתגר של מחסור במשאבים לפיתוח האוריינות

בקרב בני נוער ומבוגרים, בעלי לקות שכלית.

תקציר על סמך:

Morgan, M. F., & Moni, K. B. (2008). LITERACY: Meeting the challenge of limited literacy resources for adolescents and adults with intellectual disabilities. *British Journal of Special Education*, 35(2), 92-101.

המחקר שנערך בקרב צעירים בעלי תסמונת דאון הראה כי קריאת חומרים מגוונים תופסת מקום חשוב בשגרת חיים של רבים מהם. עם זאת, קריאה לא הייתה הפעילות המועדפת על ידיהם. כמו כן, נמצא כי הם מהססים לקרוא טקסטים ארוכים ומאתגרים ומתעייפים מהר מהקריאה, קריאה בעל פה דורשת מהם מאמץ אמתי. כמו כן, הנחקרים הראו קושי בכינון משמעות מתוך הטקסט ובמציאת מענה לשאלות אודות הטקסט הנקרא.

מחקרים קודמים הצביעו על הקשר בין מוטיבציה לבין מעורבות בקריאה, הצלחה בקריאה ושיפור בהבנת הנקרא. מורי תלמידים בעלי לקויות שכליות מתמודדים עם הבעיה של העלאת המוטיבציה של הלומדים, מה שנעשה לעתים קרובות באמצעות האינטראקציות והפעילויות המקשרות בין החומר הנקרא לחיי היום יום. עם זאת, קיים פער ניכר בין החומר הקריאה הנמצא ברשות המורים לבין רמת האוריינות וההתעניינות בקריאה בקרב בעלי לקות שכלית. מורים נאלצים להתמודד עם האתגר של מחסור בחומרי קריאה מתאימים. להלן נתאר אסטרטגיות של בחירה, התאמה ויצירת טקסטים מתאימים עבור בעלי לקות שכלית. אסטרטגיות אלה פותחו על ידי מחברי המאמר בעקבות ממצאי המחקר אודות הצרכים והפרקטיקות של אוריינות בקרב צעירים בעלי תסמונת דאון.

בחירת הטקסט לקריאה.

בחירת טקסטים המתאימים הינה חיונית על מנת להבטיח שהקוראים יוכלו גם לכונן משמעות על סמך הטקסט הנקרא וגם להפיק הנאה מהמעורבות באקט הקריאה. במחקר הקודם שלנו נמצא כי השימוש בטקסטים מתאימים תורמת רבות להעלאת הבנת הנקרא בקרב צעירים בעלי תסמונת דאון. במידה והטקסט יתאים לתחום ההתעניינות, לידע הקודם ולרמת האוריינות של הלומד, ביצוע מטלות הקריאה עשוי לפתח מוטיבציה לקריאה, להעלות ביטחון עצמי ולקדם אסטרטגיות ספציפיות של הבנת הנקרא. בבחירת הטקסט יש לשים לב לפרמטרים הבאים:

- סוג הטקסט (נרטיבי או היצגי);
- רמת הקריאות/הקושי;
- אורך הטקסט;
- אוצר מילים של הטקסט;

- מורכבות של המשפטים;
- מטרת הטקסט (מידע\הוראה\ פרסומת\הנאה)
- שימוש במונחים בטקסט;
- מידת ההתעניינות בתוכן מצד הקורא;
- רלוונטיות הטקסט לקורא;
- איורים ותמונות.

כפי שניתן לראות, על מנת לקבל החלטה מושכלת לגבי בחירת הטקסטים המתאימים, על מורים להכיר היטב את הצרכים החינוכיים ואת היכולות של התלמידים, כמו כן עליהם לקבל מידע אודות תחומי האינטרסים שלהם, משפחה, תחביבים ופעילויות חברתיות. ניתן לקבל מידע זה באמצעות שילוב של מתודות פורמאליות ולא פורמאליות של הערכה ואיסוף מידע. יש להשתמש במבחני קריאה סטנדרטיים כאמצעי להערכת מיומנויות קריאה, אולם כפי שהראו מחקרים רבים מבחני הקריאה הקיימים אינם מאפשרים לקבל תמונה מלאה של יכולות הקריאה של בעלי לקות שכלית.

על מנת לבחון את התאמת הטקסט לצרכי הקורא מקובל להשתמש בנוסחאות הקריאות (readability). אולם, נוסחות הקריאות הקיימות מתמקדות בדרך כלל רק במאפיינים, כמו אורך המשפט וכמות ההברות במילים. ציוני הקריאות מסתמכים על סגנון הכתיבה ומתעלמים מהתוכן. כמו כן, מרבית נוסחאות הקריאות אינן מתייחסות לנוכחות האיורים, לפורמט הטקסט, לקיום הקשרים בינו לבין חומר לימודי אחר, למערכת השפה הכללית. על מנת להתגבר על הליקויים בנוסחאות הקריאות הקיימות, ניתן להשתמש בפרוצדורות הסובייקטיביות של סיווג רמת הטקסט (levelling). חשוב להדגיש כי יש להשתמש בפרוצדורות האלה לא במקום נוסחאות הקריאות אלא בנוסף אליהן. הפרוצדורות כוללות:

- בחינת מידת ההיכרות של הלומדים עם אוצר המילים, מונחים ומגוון הנושאים של הטקסט;
- בדיקת מידת האינטרס שחשים הלומדים כלפי הנושאים הנדונים, בחינת הרלוונטיות של הטקסט עבורם;
- אורך, פורמט וארגון של הטקסט

ובכן, ניתן להצביע על השלבים הבאים בתהליך של בחירת הטקסט:

1. קביעת הדרישות מהטקסט הנקרא על סמך שילוב של המידע שהתקבל באמצעות -
 - a. הערכות פורמאליות,
 - b. ראיונות לא פורמאליות,
 - c. תצפיות.
2. בחינת הטקסטים הקיימים באמצעות נוסחאות קריאות
3. שימוש בפרוצדורות של סיווג רמת הטקסט

התאמה או יצירה של הטקסט לקריאה.

כשלא ניתן למצוא טקסטים מתאימים, אפשר להשתמש במידע שהתקבל אודות הלומדים, בעלי לקות שכלית, על מנת להתאים את הטקסטים לצרכיהם, ליכולותיהם, מימונויותיהם ותחומי ההתעניינות שלהם. התאמת הטקסטים מאפשרת להציע ללומדים, בעלי לקות שכלית, טקסטים רלוונטיים ובעלי משמעות. גישה זאת נשענת על התפיסה הסוציו-תרבותית לחינוך ולמידה. לפי התפיסה הסוציו-תרבותית, פעילויות לימודיות בכלל ופעילות הקריאה בפרט אמורות להיות משמעותיות עבור התלמידים, להיות קשורים לחייהם ולחוויותיהם היום-יומיות. לכן, לומדים הופכים להיות שותפים פעילים בכינון המשמעות של הטקסט. הגישה הסוציו-תרבותית מאפשרת לתלמידים להסתמך על הידע והחוויות שלהם בעת ביצוע משימת האוריינות ומסייעת גם להעלאת המוטיבציה, משום שהטקסט הנקרא הופך להיות מעניין ומשמעותי עבור הקורא.

על סמך תפיסה סוציו-תרבותית ניתן להציע כמה עקרונות מנחים בתהליך של התאמה ויצירת טקסטים עבור מבוגרים ובני נוער, בעלי לקות שכלית:

- שימוש בשפת ספרי ילדים: ניתן לעשות שימוש בצורת הביטוי, בדפוס השפה ובאוצר מילים המאפיינים את הספרים והטקסטים עבור קוראים מתחילים ולהתאימם לתחומי ההתעניינות של בני נוער ומבוגרים, בעלי לקות שכלית. ניתן לבצע את ההתאמה באמצעות החלפת הנושאים והמונחים המופיעים בספרי הילדים על ידי הנושאים והמונחים הרלוונטיים עבור קהל היעד החדש.
- אוצר מילים רלוונטיים: מורים יכולים גם ליצור טקסטים עבור קבוצות קטנות של אנשים בעלי אינטרסים משותפים באמצעות שימוש באוצר המילים הידועים ללומדים מקודם ומשמעותיים עבורם בעקבות מיקומם במרחב הלשוני שמאפיינים את תחום ההתעניינות שלהם
- ז'אנר ומורכבות. ניתן להתאים לבעלי לקות שכלית גם טקסטים נרטיביים וגם טקסטים היצגיים. כשמדובר בטקסטים שאינם דמיוניים יש להתאים לרמת בעלי לקויות שכלית על ידי החלפת מונחים ומשפטים מורכבים על ידי מילים פשוטים יותר ומשפטים קצרים ומבונים יותר. כשמדובר בטקסטים היצגיים, ניתן לארגן את הנקודות העיקריות שלהם באמצעות כלי עזר גרפיים, כמו דיאגרמות, סכמות ומפות מושגים.
- שימוש במערכת ה"פיגומים". שיטה זאת מאפשרת ללומדים ליטול חלק בהתאמת הטקסט ובהפיכתו לרלוונטי עבורם, ליצור את גרסתו החדשה. כך, לומדים יכולים להכניס לתוך הסיפור, במקומות המתאימים, את התרשמויותיהם וחוויותיהם האישיות.
- שימוש במחשב. בני נוער בעלי מוגבלות שכלית יכולים להשתמש במחשבים על מנת לייצר טקסטים אישיים – להכניס את מילותיהם במקומות המתאימים, לשנות פונטים וצבעים, להוסיף תמונות. ניתן להדפיס ולכרוך את הטקסטים הנוצרים ולהפכם לספרים במלוא מובן המילה.

יצירת והתאמת טקסטים מסייעת ללומדים לפתח מילון חזותי מבוסס על האינטרסים וצרכי האוריינות שלהם ומאפשרת להם לחוות קריאה משמעותית ומהנה, מה שיגרום להעלאת המוטיבציה, לפיתוח היחס החיובי כלפי פעילויות הקריאה ולקידום של ביטחון עצמי ותפיסה של

יעילות עצמית באשר למיומנויות אוריינות. הפיכת קורא לשותף ביצירה ובכינון משמעות הטקסט עשויה גם כן לתרום להעלאת המוטיבציה ולהביא להתמדה גדולה יותר בעת מילוי משימת הקריאה. האסטרטגיות של התאמת ויצירת הטקסטים, בהתאם לצרכים והאינטרסים של בעלי לקות שכלית, מאפשרות להתגבר על המחסור החמור בחומר הקריאה המתאים עבור קוראים אלה.